

Борисов С. С.,
*аспірант Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
<https://orcid.org/0009-0001-9266-9988>*

ЧАС ЯК ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: ВИТОКИ, ГЕНЕЗИС ТА СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ

TIME AS A FEATURE OF THE OBJECTIVE SIDE OF A CRIMINAL OFFENCE: ORIGINS, GENESIS AND CURRENT STATE OF THE PROBLEM

У статті проведено дослідження часу як ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення в аспекті історичного її розвитку. Автор з'ясовує витоки, генезис та сучасний стан проблеми часу вчинення кримінального правопорушення. Розкриваючи окреслену проблему, автором зосереджується увага на дослідженні восьми періодів розвитку суспільства та шести історичних періодів, які стосуються розвитку законодавства про кримінальну відповідальність.

Перед тим, як розпочати дослідження задекларованої у статті проблематики, автор розкриває поняття термінів, які використовуються в назві означеної статті. Для цього він звертається до довідникових джерел.

У дослідженні витоків, генезису та сучасного стану проблеми стосовно часу вчинення кримінального правопорушення як ознаки об'єктивної сторони автор звертається до періодизації, запропонованої істориками та юристами. Досліджуючи витоки та генезис такої ознаки об'єктивної сторони, як час вчинення кримінального правопорушення, автор звертається до такого історико-правового джерела як «Руська Правда», складеного у часи становлення Київської Русі в XI–XII століттях, заснованого на звичаєвому праві. З метою розкриття розвитку послідовних історичних періодів, задекларованих у статті, автор звертається до джерел права, які діяли на теренах України в той чи інший період історії, та до робіт вітчизняних істориків та юристів.

З'ясовано, що в законодавстві про кримінальну відповідальність на теренах України така ознака об'єктивної сторони, як час вчинення кримінального правопорушення, в Особливій частині чинного на той час законодавства про кримінальну відповідальність і до сучасного його стану має тенденцію до зростання статей, які містять таку ознаку об'єктивної сторони як час.

Ключові слова: час, вчинення кримінального правопорушення, витоки, генезис, сучасний стан проблеми, ознака об'єктивної сторони, обов'язкова ознака, законодавство про кримінальну відповідальність.

The article studies the history of time as a feature of the objective side of a criminal offence. The author elucidates the origins, genesis and current state of the problem of time of a criminal offence. When elaborating on this issue, the author focuses on the study of eight periods of society development and six periods related to the development of criminal liability legislation.

Before starting the study of the issues declared in the article, the author explains the concept of the terms used in the title of this article. For this purpose, he refers to reference sources.

In the course of studying the origins, genesis and current state of the problem regarding the time of commission of a criminal offence as a feature of the objective side, the author refers to the periodisation proposed by historians and lawyers. The author begins the study of the origins and genesis of such an objective element as the time of commission of a criminal offence with the Rus' Pravda - a collection of ancient Rus' law compiled in Kyivan Rus' in the XI–XII centuries on the basis of customary law. In order to reveal the development of the subsequent historical periods described in the article, the author refers to the sources of law which were in force on the territory of Ukraine at a particular period of history, and to the works of national historians and lawyers.

It is found that in the legislation on criminal liability in Ukraine such a feature of the objective side as the time of commission of a criminal offence, in the Special Part of the legislation on criminal liability in force at that time and to its current state, there is a tendency to increase the number of articles containing such a feature of the objective side as time.

Key words: time, commission of a criminal offence, origins, genesis, current state of the problem, objective element, mandatory element, criminal liability legislation.

Постановка проблеми. Питання історії становлення часу як ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення, має істотне значення для теорії кримінального права та для правозастосовної діяльності. Це зумовлює з'ясування витоків, генезису та сучасного стану цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню часу як ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення присвячували свої роботи такі українські науковці як: П.С. Матишевський, В.П. Ємельянов, О.О. Дудоров, М.І. Панов, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк Є.Л. Стрельцов В.К. Матвійчук, І.О. Харь, Денісова Т. А., М.І. Карпенко, А.А. Музика, Р.В. Вереша, В.О. Навроцький, Ю.А. Пономаренко, А.В. Савченко, М.Д. Дурманов, Я.М. Брайнін, І.А. Вартилицька, А.А. Вознюк, Т.М. Приходько та ін. Проте, питання історії, витоків та генезису часу вчинення кримінального правопорушення, до цього часу не знайшли свого з'ясування і не висвітлювалися в існуючих публікаціях.

Мета статті полягає у дослідженні історії становлення, витоків та генезису часу як ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Основні результати дослідження. Наука кримінального права України ставить своїм завданням не тільки дослідження законодавства про кримінальну відповідальність, не тільки безпосередньо самі норми кримінального права, але й приділяє увагу дослідженню різноманітних шкіл кримінального права та історико-правових пам'яток, що діяли на території України в різні часи. Вказані положення та напрацювання можуть бути корисними і в сучасний період розвитку науки кримінального права за принципом наступництва. Це пов'язано з тим, що саме кримінальне право являє собою симбіоз панівних теоретичних концепцій і практичних владно-політичних потреб у певний історичний період розвитку країни. Крім того, зі зміною історичних епох на теренах України змінюються відповідно і кримінально-правові положення, що були характерними для того чи іншого періоду розвитку суспільства та держави. Цим і пояснюється той факт, що аналіз норм кримінального права, аналіз понять і ознак складів кримінальних правопорушень а також й інститутів, використовують-

ся в кожному сучасному дослідженні з проблем кримінального права [1, с. 603–608; 2, с. 72]

Тому, цілком логічним було б розпочинати дослідження витоків та генезису ознаки об'єктивної сторони – час вчинення кримінального правопорушення зі збірки стародавнього руського права, складеної в епоху Київської держави у XI–XII ст. Руська Правда була створена на основі звичаєвого права докиївської Русі та містила норми кримінального, спадкового, торгового і процесуального законодавств [2, с. 72]. Історики та юристи, високо оцінюючи положення цього історичного та правового документу, усвідомлюють, наскільки положення Руської Правди стали вихідним джерелом для пам'яток литовського періоду історії на теренах України та позитивно вплинули у подальшому і на правовий розвиток всього слов'янського простору [3, с. 109].

Історико-правовий метод дослідження, зокрема у кримінально-правовому полі є надто важливим, оскільки він є таким собі путівником з врахування та недопущення у подальшому помилок у законотворчій діяльності, висвітлює певні позитивні моменти, вказує на негативні процеси та гарантує позитивний розвиток суспільства та держави [4, с. 139]. Крім того, розвиток законодавства про кримінальну відповідальність – це безперервний історичний процес, з перебігом якого це законодавство, змінюючись, «зберігає свої основні характеристики, сприймаючи попередній правовий досвід» [5, с. 33–34].

Дослідження в контексті історичної ретроспективи означеної у назві статті проблеми дозволить нам зрозуміти, перш-за все: суспільну небезпечність такої ознаки об'єктивної сторони як час вчинення кримінального правопорушення; як пом'якшуючу ознаку вчинення протиправного діяння. Крім того, це дозволить нам з'ясувати, яким же чином певні історичні події могли бути пов'язані з виникненням тих чи інших нормативних актів, що передбачали таку ознаку як час вчинення суспільно-небезпечного діяння. І що є досить важливим в цьому розумінні, як законодавство інших держав могло впливати на розвиток українського законодавства про кримінальну відповідальність в контексті такої обов'язкової ознаки об'єктивної сторони як час вчинення кримінального правопорушення [5, с. 139–151].

Але, перед тим, як розпочати дослідження окресленої в статті проблематики, необхідно звернутися до таких ключових понять як: «витоки», «генезис», «сучасний стан проблеми».

Звертаючись до «Великого тлумачного словника сучасної української мови» [5, с. 33–34; 6, с. 1145], ми знаходимо тлумачення такої дефініції як «витоки», що тлумачиться як «початок; першоджерело чого-небудь» [6, с. 145]. Це ж джерело тлумачить термін «початок», як: «... Перший момент (перші моменти) вияву якої-небудь дії, явища, процесу; прот. кінець. 3. Те, з чого починається твір, фільм, спектакль, і т.ін. 4. перев.–ми. Зародок, першоджерело чого-небудь... 5. Основа, першоелемент чого-небудь» [5, с. 1096], ... 1. Те, що дає початок чому-небудь, є основою чогось...» [6, с. 940; 7, с. 38–49]. Таким чином, термін «витоки» означає початок, перший момент, виявлення якої-небудь дії або явища.

Наступний термін, який нас цікавить – це «генезис». [6, с. 230]. Більш доречним, буде розглянути термін «генезис», що означає – сукупність фактів і подій, які належать до минулого [4, с. 139–151; 6, с. 507].

Четверте поняття, яке використовується в назві статті і цікавить нас, це «сучасний стан проблеми», його можна з'ясувати, як вірно зазначає В.К. Матвійчук, «за допомогою тлумачення трьох термінів «сучасний», «стан» і «проблема»» [5, с. 45]. Як зазначає науковець, «...«сучасний» означає «теперішній», який відноситься до нинішнього часу (теперішній стан науки)...» [8, с. 605; 5, с. 45], а «... «стан» – це положення, в якому хто-небудь або що-небудь знаходиться...» [8, с. 613; 5, с. 45]. Термін «...«проблема» вказує на складність питання, завдання, що потребує вирішення, дослідження...» [8, с. 613; 5, с. 45].

При дослідженні витоків, генезису та сучасного стану проблеми стосовно часу вчинення кримінального правопорушення нам імпонує періодизація, запропонована В.К. Матвійчуком а саме: шість (загальнолюдських) періодів та вісім – на території України, періодів, які вплинули на правове становище такої ознаки об'єктивної сторони як час вчинення кримінального правопорушення [9, с. 40; 10, с. 112; 11, с. 1–736]. На наш погляд, запропонована періодизація показує, як змінювалась в право-

вому історичному полі така ознака як час вчинення кримінального правопорушення.

Проблема періодизації розвитку законодавства стосовно часу вчинення кримінального правопорушення як ознаки об'єктивної сторони, не розроблялась. На це вплинуло досить багато чинників, серед яких основними було те, що: 1) по-перше, Україна мала досить складний історичний шлях, коли відбувається достатньо громіздке нашарування інших законодавств на теренах нашої держави. 2) а по-друге, зазначену проблему намагалися з'ясувати окремо від історичного розвитку суспільства та державотворення України, про що справедливо писав В.К. Грищук, відзначивши, що «історія Української кримінально-правової науки залишається до цього часу належним чином не з'ясована» [12, с. 158].

Таким чином, окреслена історична періодизація відображає закономірності розвитку суспільства, державності та права на теренах України [5, с. 45], що також властиво і для часу вчинення кримінального правопорушення як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони.

Розпочинаючи наше дослідження такої ознаки об'єктивної сторони як час вчинення кримінального правопорушення в її історичному аспекті, звернемо увагу одразу на другий період розвитку нашої держави, оскільки перший період – це первіснообщинний устрій, який не залишив після себе будь яких записів стосовно права того періоду.

Що ж стосується другого періоду розвитку права в Україні, то в ході аналізу окремих історико-правових джерел можна стверджувати, що в IX–X стст. території Стародавньої Русі-України була притаманна система норм усного звичаєвого права. Частина цих норм не дійшла до нашого часу, так як не була зафіксована у збірниках і літописах XI–XII стст. Проте слід мати на увазі, що генезис такої обов'язкової ознаки об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, як час їх вчинення на території України тісно пов'язаний з виникненням і розвитком тих кримінально-правових інститутів, які беруть свій початок у період становлення Давньоруської держави.

Третій період охоплює час, коли Україна знаходилася під управлінням князів (XI–XIV ст.ст.) Слід наголосити, що до нас не дійшло навіть

і згадки про будь-який писаний закон з кінця X ст. Тому ми зосереджуємося на пошуках витоків та генезису часу вчинення кримінальних правопорушень на теренах нашої держави з XI століття [13, с. 17; 14, с. 12–26].

Слід взяти до уваги, що «Руська Правда» хоча прямо і не говорить про час вчинення кримінального правопорушення, але в ст. 38 цього документу зазначається наступне: «... аще ли до света держать, то вести его на княжий двор...». Це означає, що закон дозволяє вбити злодія на місці злочину, але обмежує це право певним часовим періодом – тільки вночі, крім того, що за цим документом не можна вбивати зв'язаного злодія. Це означає, що кримінальне правопорушення (злочин) було вчинене вночі, тобто ми бачимо, що «Руська Правда» у той період уже знала часову різницю у вчиненні кримінальних правопорушень [13, с. 12–26; 15, с. 64]. Це ж саме ми зустрічаємо і в ст. 40 «Руської правди», де мова йде про час вчинення кримінального правопорушення: «злодій, який проник в будинок уночі, може бути вбитим на місці злочину (во пса место – как собака)» [13, с. 12–26; 15, с. 65]. Крім того, аналогічне положення ми знаходимо в ст. 6 Договору Русі з Візантією 911 р. «если ят будет в том часе тать (вор), егда татьбу сътворить... и убиен будет, да не възыщеться смерть его...» [15, с. 70].

Четвертий період (XIV ст. і до поч. XVIII ст.) – «Козацька ера», характеризувався татаро-монгольською навалою [5, с. 58; 13, с. 12–26].

В українській історіографії існує думка, що правова система того періоду, хоча і вважалася застоєм з причин монголо-татарського іга, але була заснована на русько-литовсько-польському праві, хоча й правовий звичай в означений період широко застосовувалося. Саме у козацькі часи широко застосовується звичай. М. Панфьорова зазначає, що «... формування звичаєвого права знаходилося під впливом передових правових традицій свого часу, а коло врегульованих ним питань змінювалося» [17, с. 12–26; 18, с. 218].

У той же час «Березневими статтями 1654 р.» та «Жалуваною грамотою царя Олексія Михайловича Війську запорізькому на збереження його прав і вольностей від 27 березня 1654 р.» передбачалися «права і привілеї, дані від коро-

лів польських і великих князів литовських та власні їх давні права... Отже, визнавалася чинність Литовського Статуту 1588 р., Магдебурзького права, звичаєвого права та церковного права...» [17, с. 12–26; 18, с. 218; 19, с. 60; 20, с. 43; 21. 38–46].

Таким чином, на підставі проведеного нами аналізу правових джерел, що діяли на території України в ті часи, можна припуститися такої класифікації, як: 1) звичаєве право; 2) польсько-литовське законодавство; 3) законодавчі акти гетьманської влади України; 4) царське законодавство і судова практика; 5) нормативні акти церковного права; 6) джерела права Закарпаття, Східної Галичини, Північної Буковини [16, с. 1–170], тому що в подальшому вони вплинуть на законодавство України [4, с. 62; 5, с. 58–60; 11, с. 13, с. 12–26].

П'ятий період (XVIII ст. – початок XIX ст.) відомий в історії України як «Україна під імператорською владою» [4, с. 62; 5, с. 58–60; 13, с. 12–26].

Вже на початку XVIII ст. в правовому полі України того періоду збільшується кількість нормативних актів царської самодержавної влади, що видавалися спеціально для України. В порівнянні з другою половиною XVII ст. в Росії видавалося по 160 указів відносно українського населення [17, с. 12–26; 22, с. 217]. Тому в кінці XVIII ст. нормативні акти царської влади перетворилися на основне джерело права, котрі регулювали найважливіші суспільні, політичні та правові відносини [17, с. 12–26; 16, с. 48]. Як зазначає М. Панфьорова: «Основними видами законодавчих актів царської влади були регламенти, статuti, установи, положення, зводи, накази, інструкції, визначення, укази, маніфести» [17, с. 12–26; 23, с. 18].

На думку В.К. Матвійчука: «Таким підсумком самодержавної влади став «Артикул воинский» [4, с. 62; 5, с. 58–60; 13, с. 12–26; 16, с. 48], який перетворився на військово-кримінальний кодекс». Даний нормативний акт містив всі склади кримінальних правопорушень (злочинів того періоду), котрі вчинялися військовослужбовцями, а саме: посягання на порядок проходження військової служби; діянь загально-кримінального характеру, в тому числі й вчинених в певний час (наприклад, під час війни). Наприклад, артикул 11 цього нор-

мативно-правового акту передбачав покарання військовослужбовця, якщо той з'явиться під час церковної служби в нетверезому стані, то за це він підлягав покаранню у вигляді арешту, а якщо він в третє з'явиться у нетверезому стані, то буде відсторонений від служби з подальшим розжалуванням у рядові [4, с. 62; 5, с. 58–60; 13, с. 12–26].

Артикул 106 також свідчить про таку ознаку об'єктивної сторони як час: «Когда город приступом взят будет, никто да не дерзает грабить, или добычу себе чинить, или обретающимся во оном питьем пьян напитца прежде, пока все сопротивление престанет, все оружие в крепости взято, и гварнизон оружие свое низположит, и квартиры салдатам розведены, и позволение к грабежу дано будет: под опасением смертной казни» [4, с. 62; 5, с. 58–60; 13, с. 12–26].

Шостий період охоплював кінець XIX – поч. XX ст., відомий, як економічне піднесення. Для цього періоду характерна розробка цілої низки нормативних актів, що стосувалися кримінальної відповідальності й які діяли на території України [4, с. 62; 5, с. 58–60; 13, с. 12–26; 16, с. 48]. В стст. 224, 225, 226 «Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р.» також містилась така ознака як час [4, с. 62; 5, с. 58–60; 13, с. 12–26; 16, с. 48]. Ці статті передбачали протиправні діяння проти богослужіння шляхом побоїв та насилля та вчинення вбивства священнослужителя під час проведення служби божої [4, с. 62; 5, с. 58–60; 13, с. 12–26; 16, с. 48].

Також, така ознака об'єктивної сторони як час вчинення кримінального правопорушення, міститься в ст. 227: «Кто съ умысломъ оскорбитъ дерзкими и грубыми словами священнослужителя во время отправления имъ службы Божіей, и темъ прерветъ или остановитъ продолженіе оной, тотъ за сіе приговаривается: къ заключенію...» [4, с. 62; 5, с. 58–60; 13, с. 12–26; 16, с. 48].

Сьомий період (охоплює початок XX ст. – 1991 р.) він має назву «Україна в радянський період» [4, с. 62; 5, с. 58–60; 13, с. 12–26]. Характеризуючи на початку цього періоду українське державотворення (1917–1921 роки) Михайленко П.П. зазначав, що «кримінальне законодавство має задачу шляхом репресій охороняти систему суспільних відносин» [24, с. 14].

Цей же науковець стверджував: «Так, в 1917 р. в умовах продовження першої світової війни і розв'язаної після неї в послідовні роки громадянської війни необхідність регламентації в кримінальну законодавстві складів злочинів, що передбачали в своїх диспозиціях військової фактор, який характеризував час вчинення злочину як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони, залишалася нагальною. Тому вже в перших кримінально-правових актах Радянська влада певним чином приділяла увагу цій ознаці, а отже й відповідальності за злочини, вчинені в певний час. Так, дослідження положень Особливої частини КК УСРР 1922 року свідчить, що в ст. 59 міститься така альтернативна ознака сприяння збройному втручання в справи республіки, об'явленню їй війни або організації військової експедиції вже після оголошення їм війни або посилки експедиції, в чому б це сприяння не виразилося [24, с. 462]. У ст. 99 цього Кодексу також міститься така обов'язкова ознака об'єктивної сторони, як час вчинення кримінального правопорушення (злочину): «...полювання та риболовля в недозволеній час...» [24, с. 471]. Крім того, час вчинення кримінального правопорушення (злочину) міститься і в ст. 125 КК «Примус... до присутності під час цих обрядів» [24, с. 476]. Тут йдеться про примушування бути присутніми при релігійних обрядах. Також в ст. 132 цього Кодексу міститься така ж ознака кримінального правопорушення (злочину): «Порушення наймачем... правил, що регулюють... понаднормовий годинник, нічну роботу...» [24, с. 478]. У ст. 201 цього ж нормативного акта йдеться про час вчинення кримінального правопорушення (злочину) «Образа підлеглим... свого начальника під час виконання останніх службових обов'язків...» [24, с. 490]. Те ж саме стосувалося й стосовно начальника по відношенню до підлеглого. Про час вчинення кримінального правопорушення (злочину) йдеться в ст. 205 «неявка військовослужбовця в строк з відпустки, відрядження...» [24, с. 491]. Крім того, в ст. 208 також йдеться про час вчинення злочину «ті ж дії ... у мирний час» або «ті ж дії у воєнний час ...» [24, с. 492–493]. У першому випадку йдеться про час як обставину, що пом'якшує покарання, а в другому – як обставину, що обтяжує покарання. У ст. 217-2

КК йдеться про час вчинення кримінального правопорушення (злочину): «порушення... правил, що охороняють народну здорову... правил під час епідемії...» [24, с. 495].

У подальшому КК УСРР 1927 р. вдається до більш жорстоких репресій, при цьому користується такою обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення, як час [25, с. 1–93].

Артикул 54-10 КК УСРР 1927 р. містить таку ознаку об'єктивної сторони як час: «... за пропаганду або агітацію, що полягає в закликові до повалення, підриву або послаблення радянської влади під час масових заколотів..., застосовується –...» [25, с. 27]. У статті 65 цього ж Кодексу мова йде про час вчинення кримінального правопорушення «...за зламання правил про обріз зазначеної худоби або ... до переобліку, перепису і під час дослідних або перевірочних мобілізацій...». В статті 137 КК УСРР 1927 р. передбачається кримінальна відповідальність «...за рибний, звіриний і інші водні добувні промисли в морях, річках і озерах, що мають загальнодержавне значення, без належного на те дозволу, чи в заборонений час...» [25, с. 59], і там же міститься ознака часу як ознака об'єктивної сторони цього протиправного діяння. В статті 201 КК УСРР 1927 р. час вчинення кримінального правопорушення відображений «...за сповіщення неправдивих повідомлень у заявах, поданих до державних установ або урядовим особам під час реєстрації або закладення торгово-промислових підприємств...» [25, с. 74]. Крім того, йдеться про час вчинення кримінального правопорушення в статті 205 КК УСРР 1927 р. «за відлучку особи, яка належить до складу екіпажу торгового корабля, що перебуває в закордонному порту без дозволу капітана..., якщо відлучка тривала понад 24 години...» [25, с. 76]. В цій нормі також присутні ознака часу – «... понад 24 години».

Період другої світової війни беззаперечно вплинув і на суспільне і політичне життя України, зачепивши всі сторони та аспекти розвитку і законодавства, зокрема, в нашій державі того часу. Істотні зміни охоплюють й Особливу частину Кримінального Кодексу того періоду. Всі постанови Державного Комітету Оборони, Укази Президії Верховної Ради СРСР, матеріали практики Верховного Суду СРСР, накази

і роз'яснення прокуратури і НКЮ СРСР під час війни 1941–1945 рр. тим чи іншим чином вплинули на все законодавство про кримінальну відповідальність того періоду. До Кримінального кодексу були включені нові склади кримінальних правопорушень (злочинів), внесені зміни у вже існуючі діяння, небезпечні для інтересів оборони. Враховуючи те, що Україна знаходилася під окупацією, то на той період діяв КК РС ФРР 1926 р. аж до визволення України [13, с. 12–26; 26].

Кримінальний кодекс УРСР 1960 року [27], також продовжує розвиток такої ознаки об'єктивної сторони, як час. Так, у ч. 2 ст. 73 Кримінального кодексу УРСР 1960 року передбачений час вчинення кримінального правопорушення (злочину): «те саме діяння... ухилення від подальших призовів для укомплектування... вчинені у воєнний час...» [27]. У подальшому ч. 2 ст. 73 з Кодексу була виключена, так як питання воєнного часу втратило актуальність. Ст. 74 КК передбачала також ознаку час вчинення протиправного діяння: «ухилення у військовий час... від мобілізації... повинностей...» [27]. Крім того, в таких статтях як: ст. 96, «Умисне вбивство матір'ю своєї дитини під час пологів або зараз же після пологів»; ст. 129 КК: «Умисне порушення таємниці голосування під час проведення... виборів...»; ч. 2 ст. 155-3 «Продаж товарів зі складів ... під час транспортування...»; ст. 161 «Полювання в заборонений час...»; ст. 162 «Незаконне зайняття рибним, звіриним... в заборонений час...»; ст. 175 «Примушування давати показання при допиті...»; ст. 178 «Завідомо неправдиве показання при проведенні дізнання...»; ст. 188-1 «Вчинення опору працівникові міліції при виконанні... обов'язків»; ст. 189, 189-1 – міститься така ознака як час вчинення кримінального правопорушення (злочину); ст. 232 «непоко́ра, вчинена у воєнний час ...»; у п. «в» «невиконання наказу у воєнний час...»; п. «в» ст. 234 КК «опір начальникові... у воєнний час...»; п. «в» «погроза начальникові у воєнний час...»; п. «б» «наси́льство щодо начальника, вчинені у воєнний час...»; п. «б» «ті самі діяння, вчинені у воєнний час...»; п. «г» «... діяння..., вчинені у воєнний час...»; п. «г» «... те саме діяння, вчинене у воєнний час...»; п. «б» «ті самі діяння, вчинені у воєнний час...»;

п. «д» «... діяння... вчинене у воєнний час...» [27] – також містять посилання на таку ознаку об'єктивної сторони як час.

Восьмий період починається з 1991р. і триває до нашого часу (має назву Україна незалежна держава – а для законодавства про кримінальну відповідальність – це шостий період) [4, с. 62; 5, с. 58–60; 13, с. 12–26].

В цей період Україна стає самостійною державою а Кримінальний кодекс України 1960 року продовжував діяти до 2001 р. Істотною ознакою розвитку закону про кримінальну відповідальність цього періоду є наближення законодавства до міжнародно-правових стандартів та прийняття нового Кримінального кодексу України 2001 р. [28]. Це не обійшло і такої ознаки об'єктивної сторони як час вчинення кримінального правопорушення. Так, стаття 114 Кримінального кодексу 2001 року передбачає таку обов'язкову ознаку об'єктивної сторони як час вчинення кримінального правопорушення: «Перешкодження... в особливий період...» [28]. Стаття 117 Кримінального кодексу 2001 року містить також таку ознаку як час – «умисне вбивство матір'ю... дитини під час пологів або відразу після пологів» [28]. Крім того, у таких статтях Кримінального кодексу 2001 року, як: ст. 158-2 «...поза встановленим законом строком зберігання... після проведення виборів або референдуму...»; ст. 159 КК «... під час проведення виборів...»; ст. 175 КК «... невивплата заробітної плати... більш як за один місяць...»; ст. 236 КК «порушення... правил... під час проектування...»; стст. 248 та 249 КК також передбачають час вчинення кримінального правопорушення; ст. 272 КК «Порушення правил безпеки під час виконання робіт...»;

ст. 275 КК «...порушення під час розроблення, конструювання...»; ст. 336-1 КК «ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період...»; ст. 342 КК «Опір представникові влади...», крім державного виконавця, під час виконання ним службових обов'язків; ст. 365-2 «зловживання... (під час виконання цих функцій...)»; ст. 368-4 КК «пропозиція... (під час виконання цих функцій), надати йому/їй... неправомірну вигоду...»; стст. 384, 385 також мають таку ознаку об'єктивної сторони, як час «...під час...»; стст. 402, 403, 404, 405 притаманний час вчинення кримінального правопорушення і позначається термінами «в умовах особливого періоду», «в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці»; ст. 407: для ч. 1 «...тривалістю понад три доби, але не більше місяця»; для ч.2 «...тривалістю понад 10 діб, але не більше місяця...»; для ч. 3 «... тривалістю понад місяць...»; для ч. 4 «...вчинені в умовах особливого періоду», ч. 5 «тривалістю понад три доби, вчинені в умовах воєнного стану»; стст. 408, 409, 410, 411, 413, 418, 419, 420, 421, 425, 426, 426-1, 428 «... вчинені в умовах особливого періоду...», «в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці» [28] – задекларований час вчинення кримінального правопорушення [28].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна констатувати наступне: 1) з'ясування такої обов'язкової ознаки об'єктивної сторони, як час важливо розглядати, виходячи з періодизації розвитку суспільства та державності; 2) для генезису такої ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення, як час характерна тенденція до наповнення складів кримінальних правопорушень у тенденції збільшення їх кількості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Матвійчук В.К. Становлення і розвиток системи Особливої частини кримінального законодавства України : *Форум права*. 2011. № 2. С. 603–608. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_2_97
2. Історія держави і права України : Підручник : у 2-х томах / [В.Г. Гончаренко, Л.О. Зайцев, В.М. Єрмолаєв та ін.] ; за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. 2003. 656 с.
3. Денісова Т.А. Покарання : кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : [Монографія]. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2007. 286 с.
4. Матвійчук В.К. Історія розвитку кримінального законодавства стосовно злочинів проти основ національної безпеки. *Юридична наука*. 2011. № 3. С. 139–151.
5. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : [Монографія]. К. : «Азимут – Україна», 2005. 464 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад, і голов. Ред. В.Т. Бусел. К. : Ірпінськ : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

7. Волкова Т.І. Витоки та генеза кримінально-правової охорони рибних, звіриних або інших водних добувних ресурсів. *Юридична наука*. 2013. №10. С. 38–49.
8. Українсько-російський словник : видання четверте [В.С. Ільїн, К.П. Дорошенко, С.П. Левченко та ін.] ; відп. редактор Л.С. Паламарчук, Л.Г. Скрипник. К. : Изд-во «Наукова думка», 1976. 944 с.
9. Матвійчук В.К. Кримінально-правова боротьба органів внутрішніх справ із злочинним забрудненням водних об'єктів: [навчальний посібник]. К.: НД та РІО Української академії внутрішніх справ, 1993. 80 с.
10. Субтельний Орест. Україна : Історія ; [перекл. з англ. Ю. Л. Шевчука. В ст. С. В. Кульчицького]. К. : Либідь, 1991. 512 с.
11. Грушевський С.М. Історія України-Руси : В 11 т., 12 кн. (Редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін.). К. : Наукова думка, 1991. Т. 1. 736 с.
12. Гришук В.К. Методологічні засади сучасної державної кримінальної політики України. *Проблеми юридичної науки та правоохоронної практики* : (Збірник наукових праць). К. : Укр. акад. внутр. справ, 1994. С. 158–165.
13. Матвійчук В.К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : [Монографія]. К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2011. 368 с.
14. Мунтян В.Л. Правова охорона природи Української РСР. К. : Вид-во Київського державного університету, 1966. 103 с.
15. Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склад та підготував до друку проф. С. Юшков. К. : ВУАН, 1935. Редакція IV. С. 137–144.
16. Ткач А.П. Історія кодифікації дореволюційного права України. К. : Вид-во Київського ун-ту, 1968. 170 с.
17. Панфьорова М. Джерела права в Україні ранньомодерної доби: особливості класифікації. *Law. State. Technology*, Вип. 1, 2022. С. 10–16
18. Правовий звичай як джерело українського права IX – XIX ст. / За ред. І.Б. Усенка. Київ : Наукова думка, 2006. 280 с.
19. Бойко І.Й. Держава і право Гетьманщини: Навч. посібник. Львів : «Світ», 2000. 113 с.
20. Будник С.І., Прус В.З., Шкуратенко О.В. Джерела права Української гетьманської держави (Війська Запорозького) : навч. посібник. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2017. 212 с.
21. Прус В.З. Джерела права України – Гетьманщини першої половини XVIII ст. *Часопис Академії адвокатури України*. Том 8. № 1(26). 2015. С. 38–46.
22. Рубаник В.Є. Інститут власності в Україні : проблеми зародження, становлення й розвитку в період до 1917 року : історико-правове дослідження. Харків : Легас, 2002. 352 с.
23. Литвиненко М.А. Джерела історії України XVIII ст. Харків : Вид-во ХДУ, 1970. 154 с.
24. Михайленко П.П. Боротьба із злочинністю в Українській РСР. [У 2-х т.]. УК УСРР 1922 р. : Авт. нарис та сост. збірника документів проф. П.П. Михайленко. Т. 1. 1917–1925 рр. Київ, 1966. 831 с.
25. КК УСРР 1927 р. : Пост. ВУЦВК 8 червня 1927 р., оголошено 27-го червня 1927р.. СУ УСРР. 1927. № 26–27. арт. 131.
26. Кримінальний кодекс РРФСР 1926 ВЦВК XII скликання, введений в дію пост. ВЦВК 22 листопада 1926 р. СУ. 2227. №80. Ст. 600.
27. Кримінальний кодекс УРСР 1960р. : Закон Української РСР від 28 грудня 1960р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961 № 2. Ст. 14.
28. Кримінальний кодекс України 2001 р. : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. 2001 р. № 25–26. Ст. 131.